

Тренінговий модуль для суддів
«Комунікація з особами з психічними
та інтелектуальними порушеннями»

Зміст

Вступ	3
Тематичний план тренінгового модуля	5
1. Знайомство. Мета та завдання тренінгу	5
Тема I. Права людей з інвалідністю – це права людини	8
1.1. Теорія інвалідності та моделі інвалідності	8
1.2. Права людей з інтелектуальними та психічними порушеннями в міжнародних стандартах та українському законодавстві	15
Тема 2. Комунікація з особами з психічними та інтелектуальними порушеннями – учасниками судового процесу	24
Тематичний план до теми 2	24
2.1. Комунікація з особами з психічними порушеннями	25
2.2. Комунікація з особами з інтелектуальними порушеннями	27
Список використуваних джерел	333

Вступ

Пропонований тренінговий модуль розроблено експертами Правозахисної організації «Права людини» для суддів для покращення їх навичок у спілкуванні з особами з інтелектуальними та психічними порушеннями. Модуль розроблено у межах реалізації проекту «Розробка та апробація навчального курсу для суддів та працівників апарату суду щодо особливостей спілкування з особами з інтелектуальними та психічними порушеннями», який здійснюється за підтримки американського народу, наданої через Агентство США з міжнародного розвитку (USAID) в рамках Програми «Нове правосуддя».

Згідно з результатами досліджень, проведених правозахисними організаціями, особи з психічними та інтелектуальними порушеннями під час судового процесу стикаються з ментальними та комунікаційними перешкодами. Зокрема, труднощі можуть виникнути із нерозумінням судових процедур та процесу, використанням професійної юридичної лексики, необізнаністю суддів з технологією спілкування з особами з психічними та інтелектуальними порушеннями. Це посилюється наявністю стереотипів та упереджень по відношенню до цієї категорії осіб. Наслідком цих перешкод є те, що думка осіб з психічними та інтелектуальними порушеннями може бути непочутою в судовому процесі.

Наразі існуючі навчальні програми та курси щодо спілкування суддів з особами з інвалідністю не включають модулі щодо спілкування з особами з інтелектуальними та психічними порушеннями.

Відповідно до статті 13 Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю, ратифікованої Верховною Радою України в грудні 2009 року, держави-учасниці забезпечують особам з інвалідністю нарівні з іншими ефективний доступ до правосуддя, зокрема передбачаючи процесуальні та відповідні вікові корективи, які полегшують виконання ними своєї ефективної ролі прямих і опосередкованих учасників, у тому числі свідків, на всіх стадіях юридичного процесу, зокрема на стадії розслідування та інших стадіях попереднього провадження. Окрім цього, щоб сприяти забезпеченню особам з інвалідністю ефективного доступу до правосуддя, держави-учасниці сприяють належному навчанню осіб, які працюють у сфері здійснення правосуддя, зокрема в поліції та пенітенціарній системі.

Відповідно до статті 21 Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю, держави-учасниці вживають заходів для забезпечення осіб з інвалідністю інформацією, призначеною для широкої публіки, у доступних форматах і з використанням технологій, що враховують різні форми інвалідності, своєчасно й без додаткової плати. Додатково, прийняття та сприяння використанню в офіційних відносинах, зокрема підсилювальних і альтернативних способів

спілкування й усіх інших доступних способів, методів та форматів спілкування за вибором осіб з інвалідністю.

«Планом заходів з виконання рекомендацій, викладених у заключних зауваженнях, наданих Комітетом ООН з прав осіб з інвалідністю, до першої доповіді України про виконання Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю на період до 2020 року» передбачено навчання персоналу судів з питань спілкування з особами з інвалідністю, збільшення кількості працівників, підготовлених до спілкування з особами з інвалідністю, та кількості фахівців, залучених судами для забезпечення ефективної комунікації працівників суду з особами з інвалідністю.

Отже, проведення такого навчання безпосередньо пов'язане із виконанням Україною взятих на себе міжнародних зобов'язань та реалізацією національних стратегічних пріоритетів.

Цільова аудиторія: - судді;

Орієнтовна кількість учасників – до 20 осіб.

Тривалість - до 4 години.

Необхідні матеріали для тренінгу – роздаткові матеріали (папка, блокнот, ручка, довідник «Особливості спілкування з інтелектуальними та психічними порушеннями – учасниками судового процесу» оцінювальні форми, рішення ЄСПЛ), ноутбук, проектор, фліпчарт, маркери, стікери.

Тематичний план тренінгового модуля

Тема	Метод	час
Знайомство. Мета та завдання тренінгу	Обговорення	20 хв.
Тема I. Права людей з інвалідністю – це права людини. - Теорія інвалідності та моделі інвалідності; - Права людей з інтелектуальними та психічними порушеннями в міжнародних стандартах та українському законодавстві	Лекція, презентація, робота в групах.	70 хв.
Тема II. Комунікація з особами з психічними та інтелектуальними порушеннями – учасниками судового процесу	Лекція, презентація, робота в групах.	110 хв.
Підбиття підсумків, питання від учасників, заповнення оцінювальних анкет	Обговорення	10 хв.

1. Знайомство. Мета та завдання тренінгу

Актуальність

Даний етап необхідний для ознайомлення учасників із метою тренінгу, налаштування групи на ефективну роботу, виявлення очікувань групи, а також виявлення наявного досвіду та знань учасників щодо запропонованої теми.

Змістове наповнення теми

Завдання тренера:

1. Привітати з початком роботи та представити організаторів тренінгу.
2. Коротко розповісти про проект «Розробка та апробація навчального курсу для суддів та працівників апарату суду щодо особливостей спілкування з особами з інтелектуальними та психічними порушеннями», в межах якого проводиться даний тренінг.
3. Познайомити з метою тренінгу та планом проведення.

Мета тренінгу: покращення доступу до правосуддя осіб з психічними та інтелектуальними порушеннями шляхом підвищення обізнаності учасників тренінгу з питань інвалідності та вдосконалення навичок спілкування з такими особами.

Завдання:

1. Ознайомити учасників тренінгу зі зв'язком між інвалідністю та правами людини, а також моделями інвалідності.
2. Вдосконалити навички учасників тренінгу та вміння комунікувати з людьми з психічними та інтелектуальними порушеннями.

Знайомство учасників тренінгу

Тренер пропонує всім учасникам тренінгу повідомити наступну інформацію:

1. Представитись, зазначивши місце роботи та посаду.
2. Розповісти про свій досвід спілкування з особами з психічними та інтелектуальними порушеннями (якщо такий є).
3. Для осіб, які мали такий досвід, назвати ті труднощі, які виникли під час такого спілкування; для осіб, у яких такого досвіду не було, назвати ті труднощі, які, на їх думку, могли б виникнути (тренер записує зазначені труднощі на фліпчарті).
4. Назвати свої очікування від тренінгу (у випадку, якщо учасники називають очікування, які не будуть виконані під час тренінгу, тренер має на цьому наголосити).

Правила проведення тренінгу:

Після закінчення знайомства учасників, тренер пропонує затвердити правила, які будуть виконуватись учасниками під час тренінгу. Тренер пропонує учасникам тренінгу самостійно запропонувати відповідні правила, які записуються на фліпчарті. У випадку необхідності, тренер може самостійно запропонувати перелік правил:

- Всі мають дотримуватись часового регламенту (починати та закінчувати вчасно);
- Говорити по черзі;
- Говорити коротко і по темі;
- Говорити від свого імені;
- Кожен має право висловлювати свою точку зору;
- Не критикувати та поважати точку зору інших учасників тренінгу;
- Говорити після підняття руки та дозволу тренера, щоб не перебивати один одного;

- Виходити з тренінгу, не питаючи дозволу, тихо, не заважаючи далі проводити тренінг;
- Інформація про приватне життя присутніх на тренінгу, що прозвучала не має обговорюватись надалі;

Тема I. Права людей з інвалідністю – це права людини

Актуальність теми

Україна задекларувала імплементацію соціальної та правозахисної моделі інвалідності, що повинно відобразитись у різних сферах, у тому числі і у сфері правосуддя щодо людей з інвалідністю, отже відповідні знання дозволять суддям посилити розуміння того, що інвалідність є наслідком існуючих суспільних та середовищних перешкод, а не стану здоров'я.

Тематичний план до теми 1

Тема	Метод	час
1.1. Теорія інвалідності та моделі інвалідності: - визначення термінів; - статистичні дані; - теорія та моделі інвалідності; - завдання до підтеми (за потреби)	Лекція, презентація, робота в групах	30 хв.
1.2. Права людей з інтелектуальними та психічними порушеннями в міжнародних стандартах та українському законодавстві - визначення термінів; - стандарти ООН; - стандарти Ради Європи, - рішення ЄСПЛ; - перегляд відео «Визнання фізичної особи недієздатної».	Лекція, презентація	40 хв.

1.1. Теорія інвалідності та моделі інвалідності

Визначення термінів

Спочатку тренер пропонує учасникам ознайомитись із основними термінами, що будуть використовуватись під час тренінгу, що дозволить учасникам та тренерам використовувати однакову термінологію та розуміти її значення.

Тренер може самостійно надавати визначення, а може запропонувати учасникам назвати, що вони розуміють під цими термінами (такий варіант буде актуальним, якщо тренер під час знайомства помітив, що учасники плутаються в поняттях).

Орієнтовний перелік відповідних питань тренера учасникам:

1. Що таке інвалідність?
2. Хто відноситься до людей з інвалідністю?
3. Коли ми говоримо «люди з психічними порушеннями», кого ми маємо на увазі?
4. Коли ми говоримо «люди з інтелектуальними порушеннями», кого ми маємо на увазі?

Терміни, які необхідно запропонувати учасникам:

Інвалідність

Інвалідність - це поняття, яке еволюціонує, інвалідність є результатом взаємодії, яка відбувається між людьми, які мають порушення здоров'я, і відносницькими та середовищними бар'єрами і яка заважає їхній повній та ефективній участі в житті суспільства нарівні з іншими.

Пункт е преамбули Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю.

Людина з інвалідністю

До осіб з інвалідністю належать особи зі стійкими фізичними, психічними, інтелектуальними або сенсорними порушеннями, які при взаємодії з різними бар'єрами можуть заважати їхній повній та ефективній участі в житті суспільства нарівні з іншими.

Стаття 1 Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю.

Особа з інвалідністю

Особою з інвалідністю є особа зі стійким розладом функцій організму, що при взаємодії із зовнішнім середовищем може призводити до обмеження її життєдіяльності, внаслідок чого держава зобов'язана створити умови для реалізації нею прав нарівні з іншими громадянами та забезпечити її соціальний захист.

Стаття 2 Закону України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні»

Психічні порушення (психічні розлади) вражають почуття та поведінку. Попередити можна незначну частку психічних розладів, майже всі їх можна лікувати. 25% усіх людей мають розлади психіки чи поведінки в той чи інший момент життя. Причини психічних розладів складні і залежать від спадкових чинників, стресів, складних сімейних стосунків, фізичного стану тощо.

Для людей з психічними порушеннями часто буває важко подолати виклики щоденного життя, вони можуть втратити роботу, виплати, батьківські права, а також базові права людини.

За даними університету Корнелл ([Cornell University ILR School](https://www.cornell.edu/ilr/))

Інтелектуальні порушення – це стан, при якому людина має значні труднощі у навчанні та розумінні через недостатні інтелектуальні функції. Постійно уражені функції у таких сферах як пізнання, мовлення, моторні та соціальні навички. Інтелектуальні порушення спостерігаються у 1-3% населення. Причини можуть бути генетичними, але також - зовнішні впливи під час вагітності. Найголовніші потреби людей з інтелектуальними порушеннями такі ж, як і в інших: соціальні контакти, безпека, належне ведення господарства, освіта, робота тощо.

За даними університету Корнелл (Cornell University ILR School)

Психічні розлади - розлади психічної діяльності, визнані такими згідно з чинною в Україні Міжнародною статистичною класифікацією хвороб, травм і причин смерті.

Стаття 1 Закону України «Про психіатричну допомогу».

Статистичні дані

Станом на 01 січня 2017 р. 1673328 жителів України перебували на обліку у зв'язку із розладами психіки та поведінки, в тому числі 694928 – внаслідок розладів, пов'язаних зі вживанням алкоголю та наркотиків (3,9% населення).

За 2016 р. до закладів з надання психіатричної допомоги було госпіталізовано 182415 хворих, які в середньому 53,4 дні перебували у стаціонарі.

На кінець 2016 р. в Україні 261240 хворих на психічні розлади мали групу інвалідності, з них 8,5% – діти у віці до 17 років. 9893 хворих у 2016 р. первинно були визнані особами з інвалідністю у зв'язку з психічними розладами.

Смертність населення України від навмисного самоушкодження у 2015 р. становила 17,7 на 100 тис. населення.

Статистичні дані взято з розпорядження Кабінету Міністрів України від 27.12.2017 № 1018-р «Про схвалення Концепції розвитку охорони психічного здоров'я в Україні на період до 2030 року».

За даними Міністерства охорони здоров'я у 2016 році було зареєстровано:

- 694 928 осіб з розладами психіки через вживання алкоголю і наркотичних речовин. Серед таких розладів: синдром залежності, амнестичний синдром, психотичний розлад та інші.

- 268 646 осіб з розладами, пов'язаними з травмами мозку або церебральною дисфункцією. До таких хвороб, зокрема, належать хвороба Альцгеймера, судинна деменція та інші.

- 227 392 осіб - група з інтелектуальними порушеннями всіх ступенів.

- 173 157 осіб - це група шизофренії і шизоафективних розладів.

- 126 221 особа - невротичні, пов'язані зі стресом, і соматоформні розлади. Це, наприклад, депресії, тривожні розлади, фобії, obsесивно-компульсивні розлади та інші.

Слід зазначити, що в цій статистиці враховуються лише ті люди, які проходили стаціонарне, амбулаторне чи консультативне лікування у закладах МОЗ. Справжня кількість людей з тими чи іншими порушеннями психічного здоров'я може суттєво відрізнятися від офіційних даних.

Ця інформація надана Міністерством охорони здоров'я України на запит [«Громадського» та оприлюднена у мережі Інтернет.](#)

Чисельність повнолітніх недієздатних осіб та осіб, цивільна дієздатність яких обмежена, станом на 01.01.2018 склала 41 533 особи, з яких 94 % мають інвалідність.

31 733 недієздатним особам та 1 061 особі, цивільна дієздатність якої обмежена, призначено опікунів та піклувальників, з яких 31 319 осіб (96 %) перебувають у родинних стосунках зі своїми підопічними.

5 651 недієздатну особу, якій призначено опікуна, влаштовано до закладів соціального захисту сфери управління Мінсоцполітики.

8 107 недієздатних осіб та 192 особи, цивільна дієздатність яких обмежена, опікунів та піклувальників яким не призначено, перебувають під опікою чи піклуванням закладів соціального захисту сфери управління Мінсоцполітики.

Соціальний звіт за 2017 рік.

<http://www.msp.gov.ua/files/zvitu/sz2017.docx>

Теорія та моделі інвалідності

Перед початком вивчення теми, тренер озвучує наступну інформацію: «Історичний огляд етапів розвитку людської цивілізації свідчить, що уявлення про інвалідність еволюціонують, критерії її визначення зазнають змін і поступово переносяться із сфери життя окремого індивіда у сферу організації життєдіяльності самого суспільства.

Тренер пропонує учасникам працювати в наступному форматі. На екрані з'являється питання на яке учасники мають дати відповідь із запропонованого переліку відповідей (п'ять відповідей). Після оголошення питання, учасники

мають визначитись із відповіддю та розділитись на п'ять груп, при цьому чотири групи мають стати в різних кутках аудиторії, а п'ята група залишається сидіти на своєму місці. Групам надається 5 хвилин на підготовку відповідей. Далі тренер підраховує кількість варіантів відповідей та пропонує кожній групі прокоментувати свою відповідь (бажано почути різні точки зору). Під час обговорення наступних питань, тренер намагається залучити учасників, які ще не брали участь в обговоренні. Після обговорення думок учасників, тренер запрошує зайняти свої місця групам і надає свої коментарі.

Питання 1.

Як особисто ви сприймаєте інвалідність?

1. Дефект чи хвороба, які потребують, насамперед, медичного втручання.
2. Інвалідність асоціюється з почуттям провини і є наслідком гріха.
3. Це наслідок трагедії потребують співчуття та допомоги.
4. Це ситуація створена перешкодами у суспільстві, є нормальним аспектом життя, а не відхиленням.
5. Ваш варіант.

На основі різного розуміння «інвалідності» сформувались і різні моделі інвалідності».

Моральна модель інвалідності. Суспільство вважає інвалідність наслідком гріха. Це найстаріша модель, яка найменш поширена сьогодні. Зумовлена неосвіченістю і забобонами. За таких поглядів інвалідність пов'язується з гріхом і соромом, і часто асоціюється з почуттям провини. Сім'ї, які прийняли таку модель, приховують своїх дітей з вадами розвитку від сторонніх очей, соромляться їх.

Благодійна модель інвалідності. Показує людей з інвалідністю як жертв обставин, які заслуговують на співчуття. Ця модель найбільш використовується людьми без інвалідності, у тому числі благодійними організаціями для пояснення того, що таке інвалідність. За концепцією цієї моделі люди з інвалідністю вважаються жертвами трагедій. Вони потребують догляду, не спроможні управляти своїми справами, а для виживання потребують співчуття та допомоги.

Медична модель інвалідності. Розглядає інвалідність як дефект чи хворобу, які потребують, насамперед, медичного втручання. Панує переконання - якщо людину вилікувати, її проблема перестане існувати. За таких умов людина з інвалідністю в силу обставин опиняється відстороненою від суспільного життя. Життєдіяльність такої людини зосереджується в колі ближнього оточення: сім'ї, родинних стосунків і надавачів медичних послуг. Особа з інвалідністю перебуває у ролі хворого, а тому не має жодних зобов'язань перед суспільством. При цьому лікарі й інші фахівці виступають найбільш компетентними у їхніх проблемах.

Реабілітаційна модель інвалідності. Відгалуження, різновид медичної моделі. Розглядає інвалідність як таку, що потребує послуг фахівця з реабілітації (медичної, фізичної, психологічної) чи іншої допоміжної професії. Ця модель поширилась після Другої світової війни, коли ветерани поверталися додому з інвалідністю і їм потрібно було заново адаптуватися до життя у суспільстві.

Економічна модель інвалідності. Визначається нездатністю особи працювати. Важливими є ступінь впливу порушення на продуктивність особи, звідси – економічні наслідки для особистості, роботодавця та держави. Економічна модель в основному застосовується на державному рівні для визначення пропорцій розподілу соціальної допомоги тим людям, які не можуть «в повній мірі» працювати. Ключова дилема економічної моделі – це вибір між платити працівнику з інвалідністю за втрату заробітку чи працедавцю за втрату продуктивності? Перший варіант сприяє стигматизації людей з інвалідністю, акцентуючи увагу на їх нездатності працювати на рівні з колегами без інвалідності. Другий варіант супроводжується труднощами у правильному оцінюванні необхідного рівня субсидування. Труднощі у визначенні та дотриманні балансу між вартістю праці та її продуктивністю є основним викликом економічної моделі.

Соціальна модель інвалідності. Дана модель розглядає інвалідність як ситуацію, створену перешкодами у суспільстві та вважає інвалідність нормальним аспектом життя, а не відхиленням. Соціальна модель інвалідності визначає інвалідність як сукупність перешкод у ставленні, поведінці, просторі, які заважають повній участі людей з інвалідністю в житті суспільства. Модель передбачає, що усунення перешкод у ставленні, фізичних та інституційних бар'єрів поліпшить життя людей з інвалідністю, надавши їм такі ж, як і в людей без інвалідності можливості на рівноправній основі. Сила моделі полягає у зміщенні основного «тягаря» на суспільство, а не на окремих людей.

Правозахисна модель інвалідності. Прийняття Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю та Факультативного протоколу до неї говорить про початок нової епохи „у заохоченні, захисті та забезпеченні повного і рівного користування всіма людьми з інвалідністю всіма правами людини та основоположними свободами

Прийнята Конвенція відображає всі ті зміни, що відбулися останнім часом в підході до питань інвалідності. Підтримуючи соціальну модель інвалідності, Конвенція про права осіб з інвалідністю розвиває її далі, визнаючи інвалідність в якості правозахисної проблеми.

Наприклад, замість питання «Що не так з людиною з інвалідністю?», необхідно поставити питання «Що не так з суспільством? Які соціальні, політичні, економічні умови потрібно змінити для того, щоб полегшити повне забезпечення всіма правами всіх людей з інвалідністю?».

Завдання для виконання (проводиться за потреби)

Після лекції тренер пропонує учасникам тренінгу об'єднатись у чотири групи.

Тренер перед початком завдання надає роз'яснення. Групам запропоновано розглянути дві проблеми доступу осіб з інвалідністю до правосуддя з точки зору медичної та соціальної моделей інвалідності.

Перед тим, як поставити питання, тренер пропонує наступний приклад: людина, що пересувається за допомогою інвалідного візка не може потрапити до приміщення суду. Чому так відбувається? Прихильники медичної моделі скажуть, що людина хвора, тому і не може потрапити до суду. Прихильники соціальної та правозахисної моделі інвалідності скажуть, що людина не може потрапити до суду через його недоступність. Якщо створити умови – побудувати пандус, зробити широкі двері без порогів, зробити доступ між поверхами, зручний туалет тощо, то людина з інвалідністю зможе потрапити до суду.

Проблема 1. Особа з інтелектуальними порушеннями часто не розуміє про що йдеться в судовому засіданні, стороною чи учасницею якого вона є. Чому так відбувається?

Перша група має подивитись на проблему з точки зору медичної моделі інвалідності, а друга – з точки зору соціальної моделі.

Групам дається 5 хвилин на обговорення. Після обговорення в групі, відбувається презентація результатів.

Завдання тренера під час розгляду першої проблеми полягає у тому, щоб групи прийшли до спільного розуміння того, що будь-яка зовнішня точка зору в найкращих інтересах людини є гіршою, ніж висловлена самою людиною позиція.

1.2. Права людей з інтелектуальними та психічними порушеннями в міжнародних стандартах та українському законодавстві

Лекція, презентація

Змістове наповнення теми

Тренер перед початком розгляду підтеми надає учасникам наступну інформацію:

Традиційне ставлення до осіб з психічними та інтелектуальними порушеннями виходить з того, що такі особи не можуть самостійно приймати рішення щодо свого життя. Якщо по відношенню до інших осіб з інвалідністю, наприклад осіб з порушеннями зору, слуху, фізичними порушеннями, ми погоджуємось з тим, що вони володіють тими ж правами людини, що і люди без інвалідності, то по відношенню до осіб з психічними та інтелектуальними порушеннями ми готові часто погодитись із тим, що їх права людини можуть обмежуватись. Правозахисна ж модель інвалідності, про яку йшла мова в попередній частині тренінгу, наполягає на створенні умов для забезпечення правоздатності цих осіб на рівні з іншими. На жаль, українське законодавство є ще далеким від сучасного розуміння інвалідності, проте ратифікація міжнародних документів, таких як Конвенція про права осіб з інвалідністю, змушує нас поступово наближати чинне законодавство до міжнародних стандартів. Європейська Конвенція з прав людини та основоположних свобод є частиною національного законодавства України, а рішення Європейського суду з прав людини, який напрацював значну практику в питаннях правоздатності, є обов'язковими для виконання. Отже, в цій підтемі ми спробуємо розглянути стандарти ООН, Ради Європи, в тому числі практику ЄСПЛ в питаннях захисту прав осіб з інтелектуальними та психічними порушеннями, які поступово маємо впровадити на національному рівні, а також подивимось на поточну ситуацію в Україні.

Перед тим, як розглядати відповідні визначення, що будуть використовуватись в цій підтемі, тренер може запропонувати учасникам висловити своє розуміння термінів «правоздатність», «дієздатність», зокрема, чи бачать учасники різницю між цими термінами.

Терміни

Правоздатність

«Держави-сторони надають жінкам однакову з чоловіками громадську правоздатність і однакові можливості її реалізації. Вони, зокрема, забезпечують

їм рівні права при укладанні договорів і управлінні майном, а також рівне відношення до них на всіх етапах розгляду в судах і трибуналах».

п. 2 ст. 15 Конвенції ООН про ліквідацію усіх форм дискримінації щодо жінок

Правоздатність означає:

- володіння правами та обов'язками;
- можливість реалізувати права та обов'язки.

Загальні зауваження Комітету з прав осіб з інвалідністю по статті 12 Конвенції про права осіб з інвалідністю. // <http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CRPD/Pages/DGCArticles12And9.aspx>

Психічна дієздатність означає навички особи приймати рішення, які, природно, у різних людей є неоднаковими і можуть варіюватись в залежності від багатьох факторів, включно із середовищними та соціальними факторами».

Комітет вважає, що «концепція психічної дієздатності сама по собі значно суперечлива. Психічну дієздатність визначають суспільні та середовищні умови:

- політико-правові – наявність у законодавстві заходів з підтримки прийняття особою з психо-соціальними та інтелектуальними порушеннями самостійних рішень;
- соціальні – наявність системи послуг, спрямованих на абілітацію (надання особі вмінь та навичок) та самостійного прийняття рішень;
- практик оцінки – здатність суддів, інших фахівців оцінити спроможність особи приймати рішення в конкретний момент.

Загальні зауваження Комітету з прав осіб з інвалідністю по статті 12 Конвенції про права осіб з інвалідністю. // <http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CRPD/Pages/DGCArticles12And9.aspx>

Цивільна дієздатність

1. Цивільну дієздатність має фізична особа, яка усвідомлює значення своїх дій та може керувати ними.

Цивільною дієздатністю фізичної особи є її здатність своїми діями набувати для себе цивільних прав і самостійно їх здійснювати, а також здатність своїми діями створювати для себе цивільні обов'язки, самостійно їх виконувати та нести відповідальність у разі їх невиконання.

Стаття 30 Цивільного кодексу України

Обмежена цивільна дієздатність

1. Суд може обмежити цивільну дієздатність фізичної особи, якщо вона страждає на психічний розлад, який істотно впливає на її здатність усвідомлювати значення своїх дій та (або) керувати ними.

2. Суд може обмежити цивільну дієздатність фізичної особи, якщо вона зловживає спиртними напоями, наркотичними засобами, токсичними речовинами, азартними іграми тощо і тим ставить себе чи свою сім'ю, а також інших осіб, яких вона за законом зобов'язана утримувати, у скрутне матеріальне становище.

Стаття 36 Цивільного кодексу України

Реалізація правоздатності прямо пов'язана із:

- доступом до правосуддя (можливість оскаржувати рішення, пов'язані із дієздатністю та поміщенням до закладу);

Стандарти ООН

« ...

2. Держави-учасниці визнають, що особи з інвалідністю мають правоздатність нарівні з іншими в усіх аспектах життя.

3. Держави-учасниці вживають належних заходів для надання особам з інвалідністю доступу до підтримки, якої вони можуть потребувати під час реалізації своєї правоздатності.

4. Держави-учасниці забезпечують, щоб усі заходи, пов'язані з реалізацією правоздатності, передбачали належні та ефективні гарантії недопущення зловживань відповідно до міжнародного права з прав людини. Такі гарантії повинні забезпечувати, щоб заходи, пов'язані з реалізацією правоздатності, орієнтувалися на повагу до прав, волі та переваг особи, були вільні від конфлікту інтересів і недоречного впливу, були співрозмірними обставинам цієї особи й пристосовані до них, застосовувалися протягом якомога меншого строку й регулярно перевірялися компетентним, незалежним та безстороннім органом чи судовою інстанцією. Ці гарантії повинні бути пропорційними мірі, якою такі заходи зачіпають права та інтереси цієї особи.

...»

Стаття 12 Конвенції про права осіб з інвалідністю

Комітет з прав осіб з інвалідністю наголошує, що інтелектуальні порушення та інші дискримінаційні практики не є законними причинами відмови у правоздатності (правовому статусі та дієздатності): «Згідно із статтею 12 Конвенції припущені чи фактичні обмеження психіатричної дієздатності не повинні використовуватись для позбавлення правоздатності».

Конвенція про права осіб з інвалідністю накладає на держави зобов'язання надавати людям з інвалідністю доступ до підтримки, якої вони можуть потребувати під час реалізації своєї правоздатності. Із викладеного вбачається, що людям з інвалідністю необхідно створити умови для їх максимальної участі у прийнятті рішень, що їх стосуються.

Комітет ООН з прав людей з інвалідністю рекомендував державам-учасникам:

«... переглянути законодавство, яке допускає опіку та піклування, та вжити заходів з метою розробки законів та політики, спрямованих на впровадження моделі підтриманого прийняття рішень, яка б враховувала волю та бажання людей з інвалідністю».

Загальні зауваження Комітету з прав осіб з інвалідністю по статті 12

Конвенції про права осіб з інвалідністю. //

<http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CRPD/Pages/DGCArticles12And9.asp>
[X](#)

У стратегічному документі комісара Ради Європи від 2012 р. щодо правоздатності осіб із психосоціальною та інтелектуальною формами інвалідності пропонуються наступні кроки, необхідні для реалізації європейськими правовими системами:

- По-перше, державам-членам слід поступово відмовитись від повної опіки та інституту недієздатності, замінивши більш м'якими формами. Лише наявність інтелектуального та/або психосоціального порушення не повинно автоматично означати позбавлення дієздатності.
- По-друге, необхідно переглянути та реформувати дискримінаційне законодавство, що позбавляє людей з інвалідністю людських прав (наприклад, право на справедливий судовий розгляд, право голосу чи право на власність) через їхню інвалідність чи наявність порушення.
- По-третє, державні і місцеві органи влади, суди, заклади охорони здоров'я та інші постачальники послуг повинні зробити свої послуги більш доступними для людей з інвалідністю. Це включає надання інформації простою і зрозумілою мовою, наявність особи, що здійснює підтримку згідно з волею зацікавленої особи.

Хто повинен вирішувати? Право на юридичну дієздатність для осіб з інвалідністю внаслідок інтелектуальних та психосоціальних розладів. //

<https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1908555>

Практика Європейського суду з прав людини

Європейська конвенція захисту прав людини та основоположних свобод прямо не наголошує на реалізації правоздатності, однак, Європейський суд з прав людини напрацював значну практику у цих питаннях, в тому числі - щодо реалізації правоздатності особами із проблемами психічного здоров'я та інтелектуальною формою інвалідності.

Штукатуров проти Росії

Заявник мав певні психічні порушення і його мати подала до суду заяву щодо позбавлення його дієздатності та призначення її опікуном. З'ясувалося, що заявник був позбавлений дієздатності без його відома та був відправлений до психіатричної лікарні для того, щоб мати могла розпоряджатися власністю, яку він успадкував від бабці. Пізніше заявник звернувся до адвоката, який стверджував, що заявник цілком розуміє сутність юридичних процесів, які відбуваються. Апеляція була подана, але вона була відхилена без розгляду на тій підставі, що заявник не мав дієздатності і оскаржувати рішення згідно з законом міг лише його опікун.

ЄСПЛ визнав порушення п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини, адже участь заявника у справі була необхідною, аби виразити своє бачення ситуації та дати можливість суду оцінити його розумові здібності. Рішення ж по його справі фактично було прийнято виключно на підставі документів. Крім того, заявник не мав можливості оскаржити прийняте рішення, оскільки його заява була відхилена без розгляду на тій підставі, що від його імені до суду має звертатися призначений опікун.

Штукатуров против России [Shtukaturov v. Russia] (жалоба N 44009/05).

Постановление от 27 марта 2008 г. //

https://hudoc.echr.coe.int/eng?fbclid=IwAR2tC0emk1izfo8VuF_KR-gVAKbsRmTnHH9YLgpy68AkIBJSEeSXDRBhfZ8#%22display%22:%220%22,%22languageisocode%22:%22RUS%22,%22appno%22:%2244009/05%22,%22documentcollectionid%22:%22CHAMBER%22,%22itemid%22:%22001-117377%22

Вінтерверп проти Нідерландів

Заявник був поміщений до психіатричної лікарні та йому не було надано право бути почутим, також він не мав можливості ознайомитися з рішеннями прийнятими відносно його особи. Він не мав забезпеченого права на юридичну допомогу та можливості заперечити медичні висновки.

ЄСПЛ визнав порушення ст. 6, а саме неможливість реалізації права на справедливий суд. В рішенні йдеться про те, що право бути почутим має бути визнаним в незалежності від рівня дієздатності особи. Психічне захворювання

може викликати певні обмеження у реалізації права на доступ до правосуддя, але не може допускатися повне позбавлення цього права.

Винтерверп против Нидерландов Winterwerp v. the Netherlands, 24 October 1979. // <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-105891%22%5D%7D>

Станєв проти Болгарії

Заявник скаржився на те, що встановлення часткової опіки та поміщення його до інтернату для осіб з психічними порушеннями відбулось без його згоди. Він, зокрема скаржився на неможливість звернутись до суду щодо перегляду рішення про часткову опіку.

Велика палата знайшла порушення частини першої статті 6 (право на справедливий суд) Конвенції, оскільки заявник не міг звернутись до суду щодо перегляду рішення стосовно його недієздатності. Хоча право на доступ до суду не є абсолютним, обмеження процесуальних прав може бути виправданим навіть якщо особа перебуває під частковою опікою, але право звертатись до суду щодо перегляду рішень пов'язаних із переглядом недієздатності, є фундаментальним правом для особи. Отже, такі особи мусять мати прямий доступ до суду у цій сфері.

Stanev v Bulgaria 17 January 2012 (Grand Chamber) // https://hudoc.echr.coe.int/eng-press?fbclid=IwAR196PYWVApDo2F5_JW6ijEjMFw9HbhGFnTQeaM9Cqkmidtp2wE2Ij37dho#%7B%22itemid%22:%5B%22003-3808750-4365583%22%5D%7D

А.Н проти Литви

Заявник з психічними порушеннями скаржився, що його було позбавлено дієздатності без його згоди та інформування про це, і що як недієздатна особа він не міг звернутись до суду про перегляд рішення про недієздатність.

ЄСПЛ знайшов порушення статті 8 (право на повагу до приватного та сімейного життя) Конвенції. Розглядаючи процес прийняття рішення, та причини щодо рішення місцевого суду, ЄСПЛ прийшов до висновку, що порушення права заявника на повагу до приватного та сімейного життя не відповідає легітимній меті. ЄСПЛ, зокрема звернув увагу, що місцевий суд не мав можливості перевірити заявника особисто та розглядав справу по суті, керуючись свідченнями матері та психіатричної експертизи. Не ставлячи під сумнів компетентність медичної експертизи чи серйозність захворювання заявника, ЄСПЛ зауважив, що існування психічного порушення, навіть серйозного, не може бути єдиною причиною виправдання повної недієздатності. ЄСПЛ також дійшов висновку, що мало місце порушення частини першої статті 6 (право на справедливий суд) Конвенції, оскільки правові норми щодо позбавлення осіб їх дієздатності не містили потрібних заходів захисту, і що заявника було позбавлено чіткої практичної та ефективної можливості мати

доступ до суду у зв'язку із його недієздатністю, зокрема щодо можливості звернутись до суду щодо перегляду такого рішення.

A.N. v. Lithuania - 17280/08 Judgment 31.5.2016 // [https://hudoc.echr.coe.int/eng?fbclid=IwAR2vEetHZLaEZMzjPWKCMr-Ww2wpL2ua9xPsuSQX68kdEbb0NmyNb9Kc-Og#%22itemid%22:\[%22002-11075%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng?fbclid=IwAR2vEetHZLaEZMzjPWKCMr-Ww2wpL2ua9xPsuSQX68kdEbb0NmyNb9Kc-Og#%22itemid%22:[%22002-11075%22]})

Михайленко проти України

Позивачка була хвора на шизофренію та була визнана за заявою батька судом недієздатною, опікуном позивачки було призначено її сестру. Через деякий час стан позивачки значно покращився та вона особисто вирішила звернутися до суду з метою поновлення своєї дієздатності, однак її заява була залишена без розгляду на підставі ст. 241 ЦПК, адже вона була подана недієздатною особою, а не опікуном чи органом опіки та піклування.

ЄСПЛ визнав порушення частини першої статті 6 Конвенції через те, що заявниця фактично була позбавлена права доступу до суду щодо питання відновлення своєї дієздатності. Крім того, суд зазначив, що українське законодавство не містить положення про обов'язковий періодичний перегляд рішень щодо визнання осіб недієздатними.

Справа "Михайленко проти України" (Заява N 18389/03) Страсбург, 15 травня 2008 року // https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_465?fbclid=IwAR1KtYZi0g1w90YNQfxNZzkQ2CxcSc4mMc_R3hHJtomikt22OdoZ4m4gMgY

Практику ЄСПЛ можна об'єднати в кілька тез:

- Право особи бути заслуханою у суді під час розгляду справ стосовно дієздатності. Це право реалізується як через особисту присутність особи на слуханнях, так і через різні форми представництва. Суд наголошує, що перебування особи під опікою не повинно позбавляти її можливості донести свою думку до суду;

- Саме суддя, а не психіатр, повинен оцінити всі наявні факти для прийняття рішення у справах пов'язаних із дієздатністю. Суд зауважує, що «рішення національних судів має ґрунтуватись на медичному висновку, в якому надається належна оцінка ступеня недієздатності пацієнта. Водночас, було б бажаним, якби суддя, що здійснює розгляд справи, перевіряв чи не є медичний висновок свавільним, а також вислухав свідків і лікаря;

- Доступ особи до правосуддя у питаннях перегляду рішення стосовно недієздатності. Суд звертає увагу, що особа повинна скористатись ефективним механізмом оскарження свого поміщення до психіатричного закладу.

Необхідним є встановлення розумних термінів порушення питання особою щодо недієздатності.

Правоздатність та дієздатність

Аналіз законодавства України дозволяє стверджувати про тотожність поняття дієздатності та правоздатності, оскільки Цивільний кодекс України дає лише визначення поняття дієздатності.

Стаття 30 Цивільного кодексу України дає визначення цивільної дієздатності – здатність фізичної особи своїми діями набувати для себе цивільних прав і самостійно їх здійснювати, а також здатність своїми діями створювати для себе цивільні обов'язки, самостійно їх виконувати та нести відповідальність у разі їх невиконання. Перша частина цієї статті наголошує, що «цивільну дієздатність має фізична особа, яка усвідомлює значення своїх дій та може керувати ними».

Правові наслідки визнання фізичної особи недієздатною

1. Над недієздатною фізичною особою встановлюється опіка.
2. Недієздатна фізична особа не має права вчиняти будь-якого правочину.
3. Правочини від імені недієздатної фізичної особи та в її інтересах вчиняє її опікун.
4. Відповідальність за шкоду, завдану недієздатною фізичною особою, несе її опікун.

Стаття 41. Цивільного кодексу України

Недієздатність

Законодавець констатує, що особа, визнана недієздатною, не може вчиняти будь-яких правочинів, тому суд в таких випадках встановлює над особою державну опіку та призначає опікуна. За останнім законодавець закріпив здійснення усіх правочинів. **Особа, визнана недієздатною не може звертатись до суду про позбавлення повноважень опікуна.**

Стаття 300 ЦПК України

Поновлення цивільної дієздатності фізичної особи, яка була визнана недієздатною

1. За заявою опікуна або органу опіки та піклування суд поновлює цивільну дієздатність фізичної особи, яка була визнана недієздатною, і припиняє опіку, якщо буде встановлено, що внаслідок видужання або значного поліпшення її	4. Скасування рішення суду про визнання фізичної особи недієздатною та поновлення цивільної дієздатності фізичної особи, яка була визнана недієздатною, в разі її видужання або значного поліпшення її психічного стану здійснюється за рішенням суду
---	---

<p>психічного стану у неї поновилася здатність усвідомлювати значення своїх дій та керувати ними.</p> <p>2. Порядок поновлення цивільної дієздатності фізичної особи, яка була визнана недієздатною, встановлюється Цивільним процесуальним кодексом України.</p> <p style="text-align: center;">Стаття 42 Цивільного кодексу України</p>	<p>на підставі відповідного висновку судово-психіатричної експертизи за заявою опікуна, членів сім'ї, органу опіки та піклування або самої особи, визнаної недієздатною.</p> <p style="text-align: right;">Стаття 300 Цивільного процесуального кодексу України</p>
---	--

Обмежена цивільна дієздатність

Цивільний кодекс України регламентує обмеження цивільної дієздатності судом на підставі того, що «вона (особа) страждає на психічний розлад, який істотно впливає на її здатність усвідомлювати значення своїх дій та (або) керувати ними. Над особою, цивільна дієздатність якої обмежена, встановлюється піклування. Піклувальник надає дозвіл особі на здійснення правочинів, які виходять за межі дрібних. Відмову піклувальника надати такий дозвіл особа може оскаржити до органу опіки та піклування або до суду.

Статті 36 та 37 Цивільного кодексу України

Зміни в ЦПК України, що набули чинності наприкінці 2017 року

Статтею 299 визначено, що суд розглядає справи за участі особи, щодо якої розглядається справа про визнання її недієздатною, а також зазначена альтернативна можливість особисто взяти участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції з психіатричного чи іншого лікувального закладу, в якому перебуває така особа, про що суд зазначає в ухвалі про відкриття провадження.

Для визначення фактичної можливості особи, щодо якої розглядається справа про визнання її недієздатною, з'явитися на судові засідання, а також про можливість особисто дати пояснення по суті справи у разі необхідності суд може призначити відповідну експертизу.

Статтею 300 визначено, що суд визначає строк дії рішення про визнання фізичної особи недієздатною, обмеживши максимальний строк дії такого рішення двома роками.

Статтею 300 передбачено, що недієздатні або обмежено дієздатні особи можуть звертатись до суду щодо поновлення дієздатності.

Перегляд інформаційного відео «Визнання фізичної особи недієздатною».

Тема 2. Комунікація з особами з психічними та інтелектуальними порушеннями – учасниками судового процесу

Актуальність теми

Можливість розуміти, що відбувається в суді, та ефективно спілкуватися є основоположним для участі особи з психічними чи інтелектуальними порушеннями у провадженні судової справи. Мова, що використовується в суді, часто складається з таких слів, які рідко зустрічаються поза його межами. Поступово українське судочинство переходить до необхідності почути кожного в судовому процесі, що вимагає відповідної підготовки для суддів. Отже, можливість ефективної комунікації між особами з психічними та інтелектуальними порушеннями з одного боку та суддями з іншого – дозволить покращити доступ перших до правосуддя та зробить рішення других більш об'єктивними.

Тематичний план до теми 2

Тема	Метод	Час
Комунікація з особами з психічними та інтелектуальними порушеннями: <ul style="list-style-type: none">- визначення термінів;- відмінності та спільне між особами з інтелектуальними та психічними порушеннями;- спілкування з особами з психічними порушеннями;- спілкування з особами з інтелектуальними порушеннями;- робота в групах.	Лекція, робота в групах	110 хв.

Лекція, презентація, робота в групах

Спочатку тренер пропонує повернутись до термінів, які розглядались на початку тренінгу та згадати про те, хто такі особи з інтелектуальними порушеннями, а хто такі особи з психічними порушеннями.

<p>Психічні порушення (психічні розлади) вражають почуття та поведінку. Попередити можна незначну частку психічних розладів, майже всі їх можна лікувати. 25% усіх людей мають розлади психіки чи поведінки в той чи інший момент життя. Причини психічних розладів складні і залежать від спадкових чинників, стресів, складних сімейних стосунків, фізичного стану тощо.</p> <p>Для людей з психічними порушеннями часто буває важко подолати виклики щоденного життя, вони можуть втратити роботу, виплати, батьківські права, а також базові права людини.</p> <p>За даними університету Корнелл (Cornell University ILR School), // https://digitalcommons.ilr.cornell.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1277&context=gladnetcollect</p>	<p>Інтелектуальні порушення – це стан, при якому людина має значні труднощі у навчанні та розумінні через недостатні інтелектуальні функції. Постійно уражені функції у таких сферах як пізнання, мовлення, моторні та соціальні навички. Інтелектуальні порушення спостерігаються у 1-3% населення. Причини можуть бути генетичними, але також - зовнішні впливи під час вагітності.</p> <p>Найголовніші потреби людей з інтелектуальними порушеннями такі ж, як і в інших: соціальні контакти, безпека, належне ведення господарства, освіта, робота тощо.</p> <p>За даними університету Корнелл (Cornell University ILR School), // https://digitalcommons.ilr.cornell.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1277&context=gladnetcollect</p>
---	---

2.1. Спілкування з особами з психічними порушеннями

Лекція

Симптоми порушення психіки, на які можна звернути увагу та припустити, що особа, можливо, може мати порушення психіки.

Така особа швидше за все:

- Уникає контакту очей або навпаки може дивитись довго в очі.
- Проявляє брак енергії та виглядає дуже повільною, майже "вимкненою".
- Має проблеми з концентрацією під час роботи або спілкування.
- Буває дуже неспокійною, невгамовною, дихає важко і сильно пітніє.
- Буває дуже емоційною, плаче або сміється без причини.
- Їй важко швидко відповісти на запитання або надати коротку відповідь так /ні.

- Те, що говорить, не має сенсу, мовлення сплутане та невпорядковане.
- Забуває про те, що було їй щойно сказане чи про що вона сама говорила.
- Має слухові або зорові галюцинації - з боку це виглядає як бесіда з собою, відповіді на питання невидимого співрозмовника.
- Має плутану мову, складну для сприйняття, що містить абсурдні або маячні фрази.

Загальні правила

При спілкуванні з людиною з психічними порушеннями ставтесь до неї, як до конкретної особистості. Не переносьте на неї свій минулий досвід спілкування, який Ви мали з особами з психічними порушеннями.

Особа з психічними порушеннями не більше за інших схильні до насильства та агресії. Широкий діапазон варіантів поведінки, які пов'язують з психічними порушеннями, охоплює варіанти від пасивності до руйнівної поведінки. Коли хвороба перебуває в активній фазі, особа не обов'язково має нахил до завдання шкоди собі або іншим.

Загальні правила спілкування:

- Намагайтеся бути послідовними та передбачуваними, поведіться тактовно й обережно, зберігаючи при цьому максимальний спокій.
- Слова, інтонації, пози, жестикуляції повинні відповідати один одному за змістом і взаємно підтримуватися. Говоріть так, щоб фразу не можна було інтерпретувати двояко.
- Зберігайте максимально можливу емоційну і фізичну дистанцію, уникайте дотиків.
- Не забувайте, що людина має психічні порушення і часом не може вас зрозуміти.
- Допомагайте зберігати гідність людині. Не ставте на ній клеймо і не вимагайте від неї більше, ніж вона може.
- Мінімізуйте відволікаючі фактори.
- Спростуйте. Одна тема за один раз.
- Визнавайте, що говорить інша людина, що вона відчуває, навіть якщо Ви не згодні.
- Ставте уточнюючі запитання. Перепитайте: "Якщо я розумію тебе правильно.....?", "Це те, що ти маєш на увазі.....?".
- Будьте терплячі, очікуючи відповідей на ваші запитання, намагайтеся не форсувати темп розмови.

Чого варто уникати при спілкуванні з особами з психічними порушеннями:

- Не починайте розмову, очікуючи конфлікту. Починаючи розмову з оборонної позиції, ймовірно, буде складно налагодити спілкування.
- У присутності людини з психічними порушеннями бажано уникати розмов з іншими людьми, сміятися, якщо вона не чує, про що йде мова, оскільки часто такі люди переконані в тому, що інші люди глузують з них.
- Уникайте ... Не говоріть різко з людиною, що має психічні порушення, навіть якщо у вас є для цього підстави, постійно контролюйте власний емоційний стан.
- Не зривайтеся на емоції, ні в якому разі жодних образ.
- Не чекайте, що інша людина "просто зрозуміє", якщо Ви не в змозі пояснити.
- Уникайте за можливості в присутності людини говорити про її психічний діагноз.
- Не підвищуйте свій голос, не намагайтесь залякати або "дисциплінувати" людину.
- Не використовуйте сарказм і уникайте гумору у складних ситуаціях.
- Уникайте зверхнього або поблажливо тону.

2.2. Спілкування з особами з інтелектуальними порушеннями

Перегляд навчального відео «Поради щодо спілкування з особами з інтелектуальними порушеннями».

Базові правила етикету спілкування

- Особи з інтелектуальними порушеннями з легким ступенем складають близько 90% від усіх осіб з інтелектуальними порушеннями.
- Особи з інтелектуальними порушеннями не є «довічними дітьми». Звертайтеся до особи прямо та використовуйте відповідний до їх віку тон голосу,
- Не говоріть зверхньо до особи з інтелектуальними порушеннями. Вступаючи в розмову з особою з інтелектуальними порушеннями, виносьте ті ж самі теми, які б Ви зачіпали в розмові з іншими.
- Люди з інтелектуальними порушеннями дуже різні за своїми вміннями та інтересами. Не робіть припущення, що особі з інтелектуальними порушеннями бракує навичок навчання. Водночас порушення, які особа має, можуть значно впливати на ці сфери. Низький рівень навичок навчання не

означає, що особи з інтелектуальними порушеннями не мають цінних ідей та думок.

- Коли особа з інтелектуальними порушеннями супроводжується іншими людьми, не спрямовуйте свої питання та коментарі до них. Говоріть прямо до особи з інтелектуальними порушеннями. Також не дозволяйте нікому розмовляти за особу з інтелектуальними порушеннями.

- Які б не були здатності розуміти та виражати себе, людина з інтелектуальними порушеннями має право на таку ж саму повагу, як і будь-які інші люди.

Як поводитись, якщо Ви не розумієте особу з інтелектуальними порушеннями?

- Якщо Ви не розумієте людину з інтелектуальними порушеннями, не прикидайтесь, начебто Ви розумієте, що вона сказала, просто киваючи головою.

- Краще за все попросити людину повторити сказане або розглянути альтернативні форми спілкування (допоміжні технології, картинки, графіку, знаки, жести тощо).

- Якщо Ви все ж таки не можете зрозуміти, проявіть повагу до людини та визнайте важливість її повідомлення і перепросіть за те, що не можете зрозуміти.

- У такій ситуації запитайте дозволу, чи можете Ви попросити члена сім'ї, опікуна або спеціаліста (психіатра, психолога, спеціального педагога) допомогти Вам зрозуміти її.

Особа з інтелектуальними порушеннями, ймовірно, можуть мати труднощі:

- З розумінням складної мови. Обмежене розуміння матеріалу та знижені навички спілкування ускладнюють розуміння питань та надання на них відповідей.

- З вираженням своїх переживань, думок або почуттів.

- З висловленням думок у зв'язку з супутніми фізичними та/або сенсорними порушеннями.

- Зі згадуванням та обробкою інформації.

- У читанні та письмі.

- З заповненням форм.

- З визначенням часу.

- З дотриманням інструкцій.

- З концентрацією уваги протягом тривалого періоду часу.

- З усвідомленням соціальних норм, таких як читання мови тіла та робити щось по черзі.

Особи з інтелектуальними порушеннями можуть:

- Бути поступливими та легко піддаватися впливу. Перебуваючи під тиском, можуть намагатися задобрити людей. Наприклад, якщо поставити їм одне і те саме питання двічі, вони, можливо, змінять свою відповідь, гадаючи, що перша надана відповідь є неправильною.
- Уникати контакту очей або, навпаки, дивитись настільки довго в очі, що це може змусити інших почувати себе незручно.
- З розумінням наслідків своїх дій або емоційного впливу на інших.
- Сприймати все, що кажуть, занадто буквально.
- Сприймати нові ситуації, такі як виступ у суді, особливо стресовими.

Загальні правила усного спілкування:

Розмовляйте з особою з інтелектуальними порушеннями в тому місці, де вона відчувається комфортно, до прикладу, в знайомому їй і бажано спокійному приміщенні.

Вимкніть візуальні чи слухові сигнали в приміщенні, проводьте спілкування у такому місці, де ніхто не заходить і не виходить.

Скоротіть кількість інших учасників розмови, котрі можуть втручатися і повідомляти свою думку.

Звертайтеся до особи з інтелектуальними порушеннями за її ім'ям та переконайтеся, що її увага спрямована на вас перед тим, як Ви почали розмовляти з нею.

Поясніть простою мовою та короткими реченнями, що буде відбуватися на кожному етапі судового засідання/процесу. Уникайте довгих, складних речень.

Дайте людині з інтелектуальними порушеннями додатковий час для відповіді. Це може зайняти до 15-20 секунд. Якщо людина не відповідає, спробуйте сформулювати запитання іншим чином.

Можливо, Вам доведеться повторити кілька разів для того, щоб особа з інтелектуальними порушеннями змогла зрозуміти суть всієї інформації.

Попросіть особу з інтелектуальними порушеннями показати Вам, як вона каже «Так» чи «Ні» (якщо це не ясно через мовленнєві порушення) – а потім ставте їй питання «Так/Ні» для того, щоб з'ясувати, що вона каже.

Не питаєте, «Ви розумієте?» Відповідь «Так» або кивок головою не обов'язково означає, що особа розуміє. Особи з інтелектуальними порушеннями схильні погоджуватися або відповідати «Так» на запитання або твердження, якщо:

- о вони не знають відповіді;
- о запитання занадто довге;

о вони думають, що Ви хочете почути ствердну відповідь.

Запитайте, чи потребує особа з інтелектуальними порушеннями допомоги у спілкуванні (електронні пристрої, книги, записник), що допомогло б Вам її зрозуміти – якщо так, запитайте, чи могли Ви використовувати їх разом задля кращого розуміння.

Якщо особа використовує комунікаційний пристрій, переконайтесь, що вона має до нього доступ.

Будьте обережні, коли використовуєте займенники «Я», «Йому» чи «Він» тощо, замість того, щоб назвати конкретну людину або річ. Перевіряйте, чи зрозуміло, замість назви кого чи чого вживаються займенники. Якщо це не ясно, краще використовуйте імена.

Концепти минулого і майбутнього, а також згадування дат може ускладнювати сприйняття, відтак, використовуйте як маркери події в житті людини. Ви можете спробувати використати календар, щоденник, зображення часової лінії або інші візуальні опори, які зображають плин часу.

Питання, які починаються зі слів «Хто», «Що» і «Де», для людини з інтелектуальними порушеннями легші, аніж запитання, які починаються словами «Коли», «Чому» і «Як».

Будьте спостережливими та намагайтеся повторити запитання у декілька способів, аби переконатися, що вас зрозуміли та що Ви розумієте людину з інтелектуальними порушеннями.

Намагайтеся говорити у той же спосіб, що й людина з інтелектуальними порушеннями. Якщо він/вона говорить короткими реченнями, намагайтеся говорити так само. Постарайтесь зробити так, щоб людина з інтелектуальними порушеннями говорила стільки ж, як і Ви.

Чітко скажіть людині з інтелектуальними порушеннями, що почуту інформацію Ви не повідомите доглядальникові або працівникам, які надають соціальні послуги, або іншій людині, про яку Ви запитуєте.

Робота в групах

Тренер розподіляє учасників на 4 групи. Кожна з груп отримує окреме завдання. Групам надається по 10 хвилин на підготовку. Після закінчення часу кожна група має поспілкуватись з особою з інтелектуальними порушеннями, роль якої буде виконувати один з тренерів. В той же час, інший тренер, який буде виконувати функцію родича (опікуна, медичного персоналу), буде усіляко перешкоджати такому спілкуванню. Після кожного діалогу до обговорення залучаються учасники інших груп, які можуть запропонувати свій варіант спілкування, або надати зауваження.

Завдання 1.

Відповідно до частини 3 статті 268 Цивільного процесуального кодексу України, головуючий у судовому засіданні роз'яснює зміст рішення, порядок і строк його оскарження. Оголошуючи рішення про позбавлення особи з інтелектуальними порушеннями цивільної дієздатності, Ви помітили, що людина зовсім не розуміє суть Вашого рішення. Поясніть людині, що означає для неї втрата цивільної дієздатності, про можливість звернутись до суду щодо перегляду цього рішення, про роль опікуна в її житті, якого призначить їй суд.

Завдання 2.

Ви розглядаєте справу про позбавлення особи з інтелектуальними порушеннями цивільної дієздатності. Відповідно до вимог статті 299 Цивільного процесуального кодексу України судове засідання відбувається за участі цієї особи. Відповідно до статті 221 ЦПК України, головуючий з'ясовує обізнаність учасників справи з їхніми правами та обов'язками та роз'яснює їх у разі необхідності. Ви розумієте, що особа з інтелектуальними порушеннями не зрозуміла своїх прав та обов'язків. Спробуйте, використовуючи надані рекомендації щодо спілкування, роз'яснити цій особі її права в судовому процесі (групі надається частина статті 43 ЦПК України, яка стосується прав учасників судового процесу).

Завдання 3.

Ви розглядаєте справу про позбавлення особи з інтелектуальними порушеннями цивільної дієздатності. Відповідно до вимог статті 299 Цивільного процесуального кодексу України судове засідання відбувається за участі цієї особи. Відповідно до статті 221 ЦПК України, головуючий з'ясовує обізнаність учасників справи з їхніми правами та обов'язками та роз'яснює їх у разі необхідності. Ви розумієте, що особа з інтелектуальними порушеннями не зрозуміла своїх прав та обов'язків. Спробуйте, використовуючи надані рекомендації щодо спілкування, роз'яснити цій особі її обов'язки в судовому процесі (групі надається частина статті 43 ЦПК України, яка стосується обов'язків учасників судового процесу).

Завдання 4.

У зв'язку із збільшенням кількості скарг до Європейського суду з прав людини щодо того, що під час розгляду справ про обмеження або позбавлення цивільної дієздатності, суди не враховують позицію людини щодо якої приймається таке рішення, в частині українських судів, зокрема і у Вашому, проводиться експериментальна робота. Результатом такого експерименту, коли судді мають почути позицію людини щодо, якої приймається відповідне

рішення, має стати напрацювання відповідних змін в чинне законодавство та напрацювання моделей спілкування з особами з інтелектуальними порушеннями.

Спробуйте, використовуючи надані рекомендації щодо спілкування, сформулювати питання до людини з інтелектуальними порушеннями, щоб при прийнятті судового рішення опиратись не лише на висновок експерта та свідчення рідних, а і на пояснення самої людини з інтелектуальними порушеннями.

Підбиття підсумків, питання від учасників, заповнення оцінювальних анкет учасників.

Список використаних джерел

1. «Інформація для всіх: Європейські стандарти викладу інформації, яку легко читати та розуміти». Методичний посібник. Київ: 2014. – 40 с.
2. Левенець І. В. «Судова психіатрія». Навчальний посібник. Тернопіль: 2005. – 328 с.
3. Моніторинговий звіт: Аналіз судової практики розгляду справ про визнання фізичної особи недієздатною. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://prava-lyudyny.org/monitoryngovyj-zvit-analiz-sudovoyi-praktyky-rozglyadu-sprav-pro-vyznannya-fizychnoyi-osoby-nediyezdatnoyu/>
4. Особливості спілкування з особами з інтелектуальними та психічними порушеннями – учасниками судового процесу. Довідник для суддів та працівників апарату суду. / ГПО «Права людини». – ГПО «Права людини», - 2018. – 24 с.
5. Права осіб із проблемами психічного здоров'я: відповідність національного законодавства міжнародним стандартам. Контекст дотримання прав людини у психоневрологічних інтернатах. Аналітичний звіт Української Гельсінської спілки з прав людини / Р. Е. Імереллі, Р. І. Кравченко, Б. С. Мойса / Українська Гельсінська спілка з прав людини. — Київ, КВІЦ, 2015. — 40 с., з іл.
6. Українсько-канадський проект «Інклюзивна освіта для дітей з особливими потребами в Україні»: тренінгові модулі. – К., 2011. – 132с.
7. «A guide to communicating with a person with intellectual disability», [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://picturemyfuture.com/wp-content/uploads/2013/05/Guide-to-Talking-to-someone-with-intellectual-disability-V3-23-May-2013.pdf>
8. International agreement on the rights of disabled people / EasyRead version. / United Nation Enable. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/345108/easy-read-un-convention.pdf
9. Конвенція о правах людей с инвалидностью: Упрощенный текст для людей с интеллектуальной недостаточностью. – Сумы.: Университетская книга; К. : ВГО «Коалиция», БО «Джерела», 2010. – 103 с.